

ÜSLUBİYYAT VƏ ƏDƏBİ TƏHLİLİN QARŞILIQLI ƏLAQƏSİ

Fəxriyyə Rəhimova

Bakı Avrasiya Universiteti, Bakı, Azərbaycan
e-mail: rehimova1974@mail.ru

Xülasə. Məqalədə üslubiyyat və ədəbi təhlil arasındakı qarşılıqlı əlaqə araşdırılır və məşhur ingilis yazıçıların əsərlərindən bəzi nümunələr təhlil olunur. Təqdim olunmuş nümunələrdə həm ədəbi, həm də üslubi təhlilə geniş yer verilmişdir. Məqalədə üslubiyyatın müəyyən elementlərinə, məsələn dilin obrazlı istifadəsinə, metaforalara, bənzətmələrə rast gəlmək olur ki, bu da ədəbi təhlilin tətbiqi zamanı əsərin dərinliyini və özəlliklərini anlamağa kömək edir.

Açar sözlər: Üslubi təhlil, ədəbi təhlil, qarşılıqlı əlaqə, üslubi xüsusiyyətlər.

INTERACTION OF STYLISTICS AND LITERARY ANALYSIS

Fəxriyyə Rəhimova

Baku Eurasian University, Baku, Azerbaijan

Abstract. The article examines the interaction between stylistics and literary analysis and some examples from the works of famous English writers are analyzed. In the presented examples, both literary and stylistic analysis are given ample space. In the article, certain elements of stylistics, for example, the figurative use of language, metaphors, similes, can be found, which help to understand the depth and peculiarities of the work during the application of literary analysis.

Keywords: Stylistic analysis, literary analysis, interaction, stylistic features.

ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ СТИЛИСТИКИ И ЛИТЕРАТУРНОГО АНАЛИЗА

Фахрия Рагимова

Баку Евразийский Университет, Баку, Азербайджан

Резюме. В статье рассматривается взаимодействие стиля и литературного анализа, а также анализируются некоторые примеры из произведений известных английских писателей. В представленных примерах достаточное место отведено как литературному, так и стилистическому анализу. В статье можно обнаружить отдельные элементы стилистики, например, образное употребление языка, метафоры, сравнения, которые помогают понять глубину и особенности произведения в ходе применения литературного анализа.

Ключевые слова: Стилистический анализ, литературный анализ, взаимодействие, стилистические особенности.

1. Giriş

Ədəbiyyatşünaslıqda üslubi təhlil (*stylistic analysis*), adətən, mətndə keyfiyyət və mənanın şərhə məqsədi ilə aparılır. Üslubiyyat, dildə üslubların öyrənilməsinə diqqət yetirir, başqa sözlə, ədəbi və şifahi dildə istifadə olunan üslubu, yazıcının və ya nətiqin oxucuya və ya dinləyiciyə çatdırmaq istədiyi effekti öyrənir. Ədəbi təhlil (*literary analysis*) ədəbi-bədii əsərlərin, o cümlədən romanların, hekayələrin, şeirlərin və teatr əsərlərinin mövzularını, strukturlarını, üslublarını və digər ədəbi elementlərini dərinlən öyrənmək və qiymətləndirmək üçün istifadə olunan bir prosesdir. Beləliklə, üslubiyyat və ədəbi təhlil mətnlərin başa düşülməsini unikal üsullarla zənginləşdirir və ya janrlar üzrə necə dəyişdiyini müəyyən edir. Təhsil sahəsində əhəmiyyətli hesab olunan ədəbi təhlil, həm də tələbələrə və mütəxəssislərə əsərləri analiz etmə, fərqli üslub və dillə bağlı texnikaları başa düşmə imkanı verir. Bu

171

dərinliyini daha yaxşı başa düşməyə kömək edir. Məlumdur ki, ədəbiyyat əsərlərinin çoxu müəyyən üslub, dil nümunələri ilə zəngindir və üslubiyyat bütün bu nümunələri doğru şəkildə təhlil etməyə imkan verir. Xüsusilə müasir dövrdə, oxucunun və tənqidçinin bir əsərin daha geniş kontekstində, məsələn sosial, tarixi və mədəni mənada necə işlədiyini başa düşməsinə kömək edir.

3. Mövzu ilə bağlı müzakirələr

Üslubiyyat və ədəbi təhlilin qarşılıqlı əlaqəsini konkret nümunələr üzərindən göstərmək bu sahələrin necə işlədiyini daha yaxşı anlamağa kömək edəcək. Burada müxtəlif ədəbi əsərlərdə üslubiyyat və ədəbi təhlilin qarşılıqlı əlaqəsini nümayiş etdirən bəzi nümunələr təqdim etmək olar. Ədəbi və üslubi təhlil üçün məşhur bir ingilis yazıçısının əsərini seçə bilərik. Məsələn, Uilyam Şekspirin "Hamlet" faciəsini nəzərdən keçirək [8]. Bu əsər həm ədəbi, həm də üslubi təhlil üçün zəngin material təqdim edir. Əsərin ədəbi təhlilini nəzərdən keçirsək, bu zaman əsas mövzu olaraq, qisas, xəyanət, çaxnaşma və insan ruhunun dərinliklərini araşdıran bir əsər olduğunu görə bilərik. Əsas mövzulardan biri, Hamletin atasının ölümünün ardınca intiqam almaq istəyi və bu arzusunun mənəvi çətinlikləri ilə üzləşməsi mövzudur. Xarakterlərə gəldikdə isə Hamlet, prinsipial bir xarakterdir və onun daxili mübarizəsi, xarakter inkişafı əsərin əsasını təşkil edir. Əsərdə U. Şekspirin istifadə etdiyi monoloqlar və dialoglar digər xarakterlərin də daxili düşüncələrini açır və hadisələrin inkişafına təsir edir.

Əsərin üslubu təhlilinə gəldikdə isə Şekspirin dili zəngin, lakin çətin başa düşülən ola bilər. O, qədim ingilis dilinin poetik xüsusiyyətlərini və mürəkkəb cümlə quruluşlarını istifadə edir və "Hamlet" əsərində bol-bol metaforlar, simvollar və bənzətmələr istifadə olunur. Məsələn, "bu dünyada" (world) məşhur bənzətməsi həyatın bir səhnə kimi olduğunu ifadə edir. *"All the world's a stage and all the men and women merely players"*. Hamletin düşüncələrində həyat, bir tamaşa səhnəsi kimi təsvir olunur. Bu bənzətmə həyatın bir oyun və ya dram olduğunu ifadə edir, burada insanlar müxtəlif rolları oynayır və hadisələr səhnədəki qismən təsadüfi hadisələrə bənzəyir. Bu, həyatın mənasız və məqsədini itirmiş olduğunu düşündürən bir perspektiv təqdim edir. Belə bir bənzətmə insanların həyatdakı rollarını, maskalarını və sosial mövqelərini vurğulayır. Hamletin sözləri, insanların cəmiyyət içində müəyyən rolları oynadığını və əslində bu rolların bir səhnədəki aktyorların maskaları kimi olduğunu göstərir. Şekspirin əsərində ironik ifadələr özünəməxsus yer tutur və müxtəlif sözləri, ifadələri təkrar edərək diqqəti müəyyən məsələlərə yönəldir. Hamletin "Olmalı, ya olmamalı" ("To be or not to be") monoloqu Şekspirin ən məşhur parçalarından biridir [9]. Bu monoloq Hamletin olum və ölüm məsələlərini müzakirə etdiyi bir hissəsidir və əsərin ən məşhur, ən dərin düşüncəli parçalarından biridir. Hamletin daxili çəkişmələrini, fəlsəfi düşüncələrini və həyatın mənası ilə bağlı narahatlıqları bu monoloqda aydın ifadə olunur. O, yaşamağın çətinliklərini çəkmək, yoxsa həyatın gətirdiyi əzabları sona yetirmək üçün mübarizə etmək arasında qərar verməyə çalışır. Həyatın əzablarını çəkib-çəkilməməsi ilə bağlı dərin fəlsəfi düşüncələr içindədir.

Monoloqda istifadə olunmuş metafor “*Sea of troubles*” (bəlalar dənizi) həyatın qarşısında durmaq üçün mübarizə aparmaq ideyasını gücləndirir və bu ifadə Hamletin həyatında qarşılaşdığı və ya qarşılaşa biləcəyi çətinlikləri və problemləri təsvir edir.

“Hamlet”in bu cür təhlili əsərin dərinliyini və zənginliyini başa düşməyə kömək edir [8]. Şekspirin istifadə etdiyi dil və üslub, həmçinin mövzular və xarakterlərin inkişafı əsərin tarixi, ədəbi əhəmiyyətini artırır. Bu nümunələr üslubiyyat və ədəbi təhlilin necə qarşılıqlı əlaqədə olduğunu, dilin və üslubun ədəbiyyatın məzmunu, strukturu və oxucuya təsiri ilə necə birləşdiyini göstərir. Bu yanaşma, ədəbiyyatın müxtəlif qatlarını daha dərinlən anlamağa kömək edir.

Həm ədəbi, həm də üslubi təhlil üçün uyğun başqa bir əsər olaraq Corc Oruellin “1984” romanını seçə bilərik [11]. Bu əsər həm məzmun baxımından zəngindir, həm də dil və üslub baxımından maraqlı təhlil imkanları təqdim edir. Əsərin üslubi təhlilində C. Oruellin yazı tərzini çox vaxt aydınlıq və dürüstlük ilə xarakterizə olunur. Oruellin dili sadə və təsirli olmaqla yanaşı, həm də ədəbi anlamda yüklüdür. O, qısa və təsirli cümlələrdən istifadə edir və ağır mövzuları effektiv şəkildə çatdırır. Əsərin müəllifi simvollar və metaforlar vasitəsilə, cəmiyyətin totalitar quruluşunu ifadə edir. Məsələn, “Doublethink” (İkili Düşüncə) və “Newspeak” (Yenidən Danışiq) termini, totalitarizmin məntiqsizliyini və məhdudlaşdırıcı təbiətini əks etdirir. Oruellin romanında, İkili Düşüncə, “*Hər şey yaxşıdır, hər şey pisdir*” kimi ifadələrdə görünür. İnsanlar, eyni anda bir şeyin həm doğru, həm də yanlış olmasını qəbul edə bilirlər. “Yenidən Danışiq”da, “ləyaqət” və “azadlıq” kimi anlayışların ifadə edilməsi mümkün deyil və ya çox məhduddur. Bu, insanları öz düşüncələrini düzgün ifadə etməyə qoymur. İkili Düşüncə və Yenidən Danışiq, müasir cəmiyyətlərdə dil və düşüncə üzərindəki nəzarəti anlamaq üçün güclü bir metafordur. Oruell bu konseptləri yaratmaqla, siyasi manipulyasiyanın və zehni nəzarətin necə işlədiyini təsvir etmək istəmişdir. Əsərin tonu qaranlıq və pessimist, istifadə olunan səs və dil, cəmiyyətin kədərli və qaranlıq aspektlərini vurğulayır. Əsərdə kinayə və təkrar kimi üslubi ifadə vasitələrindən də istifadə olunur. “1984”in bu cür təhlili, əsərin həm ədəbi təhlilini, həm də dil və üslub baxımından necə təsirli olduğunu anlamağa kömək edir. Əsərin təqdim etdiyi totalitar rejimlərin və fərdi azadlıqların itirilməsi mövzusu, Oruellin dil və üslubu vasitəsilə daha da gücləndirilir [10].

Ədəbi təhlil və üslub sahəsində son illərdə bir sıra elmi yeniliklər və yanaşmalar meydana çıxmışdır. Bu yeniliklər ədəbiyyatın təhlilində daha geniş perspektivlər açır və yeni metodlardan istifadəni təşviq edir. Bəzi elmi yeniliklərə nəzər salmağı məqsəduyğun hesab edirik. Poststrukturalist yanaşma əsərin mətninin sabit olmadığını, ona müxtəlif oxucuların fərqli yanaşmalarla yanaşdığını vurğulayır. Ədəbi təhlil metodları artıq yalnız müəllifin niyyətini yox, həmçinin oxucunun mətnə yaratdığı mənaları da nəzərə alır, mətni və üslubu geniş bir sosial və mədəni kontekstdə araşdırmağa yönəlir. Bu yanaşma, xüsusilə 20-ci əsrin sonlarında ədəbiyyatın təhlilinə yeni bir perspektiv gətirmişdir. Feminizm nəzəriyyəsi və gender araşdırmaları da ədəbi təhlildə yeni bir dövr açmışdır. Feminizm, ədəbiyyatda qadın obrazlarının təhlilini və müəlliflərin qadın və kişi kimliklərini necə təsvir etdiklərini araşdırır. Müasir ədəbiyyatın bir çox yeni üslub və təhlil metodları üzərində fokuslanması, ənənəvi üslub

və strukturları yenidən qiymətləndirməkdədir. Bu yanaşmaların hər biri, ədəbiyyatın və üslubun təhlilini daha dərin, çoxşaxəli və müasir məsələlərlə əlaqəli edir. Hər biri, özünəməxsus perspektivlər və nəzəriyyələr təqdim edərək ədəbiyyatın təhlilini daha zəngin və müxtəlif edir.

Nəticə. Yuxarıda qeyd olunan bütün məqsəd və prinsipləri nəzərə alaraq, ədəbi təhlilin bir əsəri dərinlən başa düşmək və onun müxtəlif aspektlərini qiymətləndirmək üçün vacib bir proses olduğunu qeyd etmək olar. Bu prinsiplər və resurslar əsərləri daha geniş bir kontekstdə başa düşməyə və təhlil etməyə imkan yaradır. Aparılan təhlillərin nəticəsi bir daha sübut edir ki, üslubiyyat və ədəbi təhlil ədəbiyyatın dərinliklərini anlamaq üçün bir-birini tamamlayan iki mühüm sahədir. Üslubiyyat əsərin estetik tərəflərini və dilin sənətini ortaya çıxarır, ədəbi təhlil isə onun məzmununu, strukturunu və ideyalarını incələyir. Bu iki sahənin qarşılıqlı əlaqəsi istənilən bir əsərin dil və üslub elementləri ilə onun mənası və strukturu arasındakı əlaqəni anlamağa kömək edir, beləliklə, bir əsəri daha tam şəkildə başa düşmək və qiymətləndirmək mümkün olur.

Ədəbiyyat

1. Adilov M. (1996), Klassik Ədəbiyyatımızda Dil və Üslub. Bakı: Maarif, 542.
2. Axundov A. (1970), Dil və Üslub Məsələləri. Bakı: Gənclik, 104.
3. Dəmirçizadə Ə. (1962), Azərbaycan Dilinin Üslubiyyatı. Bakı: Azərtədrisnəşr, 272.
4. Əfəndiyeva T. (2007), Azərbaycan Dilinin Üslubiyyat Problemləri. Bakı: Nurlan, 183.
5. Fowler R. (1986/1996), Linguistic Criticism, 2nd edition. Oxford: Oxford University Press.
6. Freeborn D. (1996), Style: Text Analysis and Linguistic Criticism. London: Macmillan.
7. Hacıyev T. (2012), Azərbaycan Ədəbi Dilinin Tarixi, I-II cildlər. Bakı.
8. <https://literariness.org/2020/07/25/analysis-of-william-shakespeares-hamlet/>
9. <https://poets.org/poem/hamlet-act-iii-scene-i-be-or-not-be>
10. <https://www.thoughtco.com/1984-characters-4589761>
11. Orwell G. (2013), 1984. Tərcümə edən: Vilayət Hacıyev. Bakı: Qanun nəşriyyatı, 218.
12. Арнольд И.В. (1981), Стилистика Современного Английского Языка (Стилистика Декодирования). Ленинград: Просвещение, 295.
13. Будагов Р.А. (1967), Литературные Языки и Языковые Стили. Москва: Высшая школа, 376.
14. Гальперин И.Р. (1958), Очерки по Стилистике Английского Языка. Москва, 457.
15. Головенченко Ф.М. (1964), Введение в Литературоведение. Москва: Высшая школа, 188.
16. Ефимов А.И. (1961), Стилистика Художественной Речи. Москва, 252.
17. Мурат В.П. (1957), Об Основных Проблемах Стилистики. Москва, 43.
18. Федоров А.В. (1971), Очерки Общей и Сопоставительной Стилистики. Москва: Высшая школа, 195.